

ÜSTAD ÂŞİK: ÂŞİK ŞEMŞİR**Dr. Babek KURBANOV***

Şiiri, müziği, dansı, aktör sanatını, icracılığı vs. içine alan, aynı zamanda kendi demokratizmi, zamanın sosyal-tarihi hadiselerini realist bir şekilde ifade edebilen eski ve kendi demokratizmi ile ayrılan âşık sanatı, halkın manevî kültüründe bütün dönemlerde özel yere sahip olmuş, geniş halk kitleleri tarafından sevilmiş ve anlaşılmıştır.

Sözlü-poetik müzikal yaratıcılık olan âşık sanatı profesyonel edebiyatın, aynı zamanda müzik kültürünün oluşması ve gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. 60'tan fazla poetik form, 80'den fazla âşık ezgileri, onlarca destan, üstadnameler, bayatılar (maniler), semailer, koşmalar vs. âşık sanatının zengin sanatsal-estetik potansiyalinden, onun en güzel temsilcilerinin yüksek sanatsal yeteneği ve evrenselliğinden haber vermektedirler. Tesadüfi değildir ki, şiiirler, türküler besteleyen, âşık şarkılarını ve destanlarını güzel icra edebilen, halkın çok asırlık ve zengin folklor yaratıcılığını güzel bilen ve onu halk arasında geniş bir şekilde yayabilen âşıklara üstad âşıklar denilmiştir. Bu şerefli ada âşık sanatının icracılarından olan Âşık Kurbanı, Âşık Abbas Tufarganlı, Sarı Âşık, Şemkirli Âşık Hüseyin, Âşık Ali, Âşık Elesger, Bozalğanlı Âşık Hüseyin vs. sahip olabilmışlerdir.¹ Kendi yüksek idea içerikli poetik miraslarıyla, derin duygulu türküleri, halk yaratıcılığı ve müzik folkloru alanındaki derin bilgilerine göre ayrılan ve âşık sanatının gelişmesinde müstesna rolü olmuş Âşık Şemşir da tamamıyla haklı olarak bu âşıklar arasına dahil olabilmıştır.

Genç yaşlarından itibaren âşık sanatının en güzel yönlerine uygun olarak eğitilmiş, bu sanatın demokratizmini, evrenselliğini, hoşgörülülüğünü her şeyden üstün tutmuş, aynı zamanda herhangi bir sosyal eşitsizliğe, dinî fanatizme ve geriliğe karşı çıkmış olan Âşık Şemşir, ömür boyu zengin ve çok yönlü yaratıcılığında her zaman bu sanatın tarihin derinliklerinden gelen sanatsal-estetik prensiplerine sadık kalmıştır.

Şemşir'in âşık sanatının yüksek estetik prensiplerine uygun olarak yetişmesinde, yetenekli bir âşık olan, aynı zamanda geraylı, koşma, muhammes, divanî vs. gibi şiir biçimlerini güzel bilen ve bir çok şiiri olan babası Agdabanlı

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

¹ Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri, C.II, İstanbul 1986; Araslı, H., Âşık Yaratıcılığı, Azer neşr., Bakı, 1960; Âşık Şemşir, (Azerbaydjanskaya Âşığskaya Poeziya Yazıcı, Bakı 1994); Âşık Şemşir, Ögüdler, Ozan Neşriyatı, Bakı 1996.

Kurban'ın (1859-1925) büyük rolü olmuştur. Ananevî âşık şiiri ve onun biçim özelliklerine sahip olabilmüş Ağdabanlı Kurban, kendi şiirlerinde âdeta insanların sosyal eşitsizliğini, fakirliğini ve zahmet adamlarının istek ve arzularını, his ve heyecanlarını yüksek bir sanatkârlıkla ifade etmiştir. Çocuk yaşlarında, yaşam şartlarının zorluklarını, azap ve eziyetlerini iyice anlamış bu son derece yetenekli şahsiyet, kendi büyük çabaları sayesinde zamanının en görkemli âşıkları seviyesine kadar yükselebilmıştır. Bu söylenenler, aynı zamanda genç yaşlarından Şemşir'i kapsayan sağlam ve yüksek muhit ve âşık sanatının geleneksel estetik prensiplerinin, rengârenk şiir formlarının daima onu zenginleştirmesini kanıtlamaktadır. Tesadüfî değildir ki, Âşık Şemşir gerçekten de âşıklık sanatının sırlarını öğrendiği babasını – Âşık Ağdabanlı Kurban'ı- ilk öğretmeni, ilk ustası sayıyor ve bunun üzerine kendi '*Bildim*' tecnisinde ve 'Ben' koşmasında bir daha özel olarak değinmeyi kendisine bir manevî borç bilmıştır:

“Ben bir sızgayamsa, atamdı derya
Hemin o deryanın adasıyam men
Onun şe'ri benzer daşğın bir çaya
Payıma ne düşse dadasıyam men”²

Âşık Şemşir, 1893 yılında Azerbaycan'ın Kelbecer (halihazırda Ermeni işgalindedir) ilinin Demirçidam köyünde dünyaya gelmiştir. Ailede hakim olan ve babası Âşık Kurban'dan gelen geleneksel âşık sanatı ile birlikte, Kelbecer'in el değmemiş tabiatı, yüce dağları, hızla akan çayları, billur pınarları, beyaz bulutları, güneşin parlak ışınları vs. genç yaşlarından Şemşir'in müzikal ve şiirsel yeteneklerinin uyanmasına, onun estetik dünya görüşünün oluşmasına, his ve heyecanlarının gelişmesine etki göstermiştir. Doğa benzersiz güzellikleriyle üstad âşığa ilham kaynağı olmuştur. Biz onun bir çok poetik mısralarında doğma tabiatın imgelerinin yüksek sanatsal ifadesini görebiliriz ve bu şiirlerde âşık, hiçbir zaman doğma tabiatı vatan anlamının dışında tasavvur etmemektedir.

Uzun asırlık tarihi bir süre içerisinde meydana gelmiş bütün geleneksel âşık türkü ve ezgilerini bilen Âşık Şemşir, aynı zamanda poetik metnin idea-duygusal içeriği ile ezgilerin yaratıcı sentezini bozmadan dinleyicilere ulaştırabilmesinde büyük bir yeteneğe sahiptir. Şemşir tarafından algılanmış bu spesifik âşık yaratıcılık usulü gerçekliğin çeşitli yönlerini, bu sırada tabiat levhalarını bile yansıtmak için kullandığı poetik mısralar meydana getirdiği zaman bile hiçbir zaman unutulmamıştır. Şemşir, âşık ezgilerinin poetik metnin idea-duygusal içeriği ve ritmik yapısı ile olan dâhilî ilişkisini çok iyi anlıyordu. Hiç kuşkusuz çeşitli şiir biçimlerinde kendi şiirlerini meydana getirirken o, âdeta bu prensibe riayet eder, onun iç kanununa uygunluklarını ve estetik özelliklerini dikkate alır ve kendi şiir sanatının altın fonuna dahil olmuş orijinal eserlerini yaratabilmiştir.³

² Âşık Şemşir, *Öğüdlər*, Ozan Neşriyatı, Bakı 1996, s.68.

³ Âşık Şemşir, *Şiirler*, Elm neşriyat, Bakı 1956.

Âşık Şemşir, kendi zengin poetik mirasında âşık sanatının çeşitli poetik formlarından, özellikle de geleneksel âşık şiir formları olan koşma, geraylı, divanî, muhammes gibi poetik biçimlerden maharetle istifade ediyor, aynı zamanda kendi ana dilinin en ince nüanslarına bile temas ederek yüksek bir poetik başarıyla onlardan istifade edebiliyor. Bu bakımdan aşğın ‘*Galmadı*’, ‘*Dindi*’, ‘*Kötü Yüzüm*’, ‘*Uyada*’, ‘*Galdı*’ vs. tecnis gibi karmaşık bir formda yazılmış şiirlerini göstermek mümkündür.

Âşık Şemşir, aynı zamanda geleneksel âşık formları olan ve son derece büyük yetenek ve ustalık isteyen cıgali muhammes, goşayapraq, divanî vb. formlardan da büyük başarıyla yararlanmıştır. Bu tür şiirlerde geçmişin en tanınmış âşıkları, özellikle de Âşık Elesger’in olumlu etkisini açık bir şekilde görebiliriz.

Âşık Şemşir’in zengin ve kapsamlı yaratıcılığı bir daha onun âşık şiir formlarının kompozisyon prensiplerinden, iç yapılarına özgü özelliklerinden büyük ustalıkla yararlanmasını, aynı zamanda adalet, saf sevgiye, hoşgörüyeye, yüksek maneviyata çağırın güzel şiirler de yazabilmesi ile birlikte bu şiirlerinde halkın üretken yeteneğe sahip olması, yüksek maneviyatı, herhangi bir sosyal adaletsizliğe karşı çıkması, bilgisizliğe, aşırı dinî fanatizmine, yolsuzluklara, nihilizme, kötümserliğe düşman olması idealarını ifade edebilmesini kanıtlamaktadır.

Uzun ömrü ve verimli yaratıcılık sürecinde Âşık Şemşir 500’den fazla şiir yazmıştır ve bunların çoğunluğu otobiyografik karakter taşımakla birlikte aşğın yaşam yolunun çeşitli aşamalarını yansıtıyor. Açık bir şekilde onun poetik ustalığı ve estetik görüşünü aynı zamanda önemli sosyal-siyasal hadiselerle olan münasebetini göstermektedir. Bu bakımdan onun ‘*Âşığ*’ şiirini örnek olarak göstermek mümkündür:

“Getdi gelmez bir de teze cavanlıg
İster yahıl, ister alış, yan âşığ
Elac yohdur öz derdini özün çek
Deseler de fayda yohdur can âşığ”⁴

Âşık Şemşir’in şiirlerinde, özellikle de daha çok gençlik yıllarına ait şiirlerinde emekçi halkın ağır yaşamı, zalim hanların, beylerin istismarcılık siyaseti, dini kullanan kimselerin hokkabazlıkları vs. geniş bir şekilde kendi sanatsal ifadesini bulmuştur. Bu bakımdan onun koşma tarzında yazdığı ‘*Darılma*’ (sıkılma), ‘*Özüme*’ (kendime) gibi şiirleri özellikle ayrılır. Bu eserlerde âşık adil olmayan bir toplumda insan liyakatının ve hukukunun ayaklar altına alınması, insan emeğinin istismar olunması gibi fikirler ifade edilmiştir. Bununla bile bu tip keskin sosyal istikametli şiirlerinde âşık, aynı zamanda adil ve hoş bir geleceğe olan inam hissini hiçbir zaman kaybetmiyor, istismarcı ve yalnızca tüketici psikolojisi ile yaşayan insanlardan uzak bir adil toplumun meydana geleceğine inanıyor. Hâlâ 1917 yılında

⁴ Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri, s.209.

yazdığı 'Darıhma' koşmasında bu eğilimi özellikle açık bir şekilde görmek mümkündür. Genellikle bu yıllardan sonra yazılmış şiirlerinin bir çoğunda iyimserlik motiflerinin oluşmasının şahidi oluyoruz. Ülkede baş gösteren esaslı sosyal-ekonomik ve tarihi değişiklikler bir süre âşığın dünya görüşünde derin izler bırakıyor ve aslında bütün bunlar âşığın kendi halkına, onun tükenmez potansiyel imkânlarına olan inam ve sevgisini bir daha artırmış oluyor. Âşık Şemşir, bu tür şiirlerde halkın eğitilmesini ve kendi idealarını gerçekleştirmesini arzu ediyordu. Âşığın Azerbaycan'ın halk şairleri Samed Vurgun'a, Süleyman Rüstem'e, ünlü Azerbaycan yazarı Süleyman Rahimov'a, aynı zamanda ünlü şarkıcı Zeynep Hanlarova'ya, astronot Y. Gagarin'e, atom bombasına, eğitime, ilme vs. ait yazdığı şiirlerde onun merakının genişliği, halkının manevî yaşamında yakından iştirak etmek arzusu bir daha kendini göstermektedir.

Âşık Şemşir, yaşamının ileriki dönemlerinde de doğma tabiatının benzersiz güzelliklerini, halkın zengin manevî âlemini, düşmanlarına karşı barışmaz olmasını, vatan sevgisini ifade etmekten doymuyordu. 'Vatanım', 'Oğluyam', 'Bu Şirin Diyar', 'A Dağlar', 'Dağlar', 'Kür Senin', 'Güzeldi', 'Güzel Kızlar', 'Sen', 'Alman Faşistlerine' vs. şiirlerinde yukarıda da gösterdiğimiz konu ve temaların yüksek sanatsal ifadesini gösterebiliriz.

Âşık Şemşir bu dönemde yazdığı şiirlerinde tüketici ahlak psikolojisini, avareliği, rüşveti, yolsuzluğu, eli eğriliği de mizah tarzında yazılmış bir çok şiirlerinde eleştirmekten geri kalmıyor. Mesela, 'Bekleyen İnan', 'Soyasan Gerek', 'Yahşidir' (iyidir), 'Namert Dostlara' gibi şiirlerinde cimrilığe, rüşvete, tüketici psikolojiye, kolay ve zahmetsiz yaşama alışmışlara, dinî fanatizme ve bilgisizliğe gülüyor, onların olumsuz ahlakî davranış kaideleri olmasını satirik bir yolla eleştirir. Bununla birlikte o bu şiirlerinde klasik âşık şiirine has olan zengin ifade ve tasvir vasıtalarından da büyük üretkenlikle istifade edip, özellikle de onun kesin satirik diline has öğelerine olan ilgiyi daima dikkat önünde saklayabilir. Onun, 'Kaldı', 'Bak', 'Ey Pul', 'Dellek', 'Kanmıyor' gibi şiirlerinde klasik âşıkların yaratıcılığına, genelde ise halk yaratıcılığına has olan ince mizah, keskin satirik ve mahvedici ironik özelliklerini duymamak olmuyor.

Şemşir, ün kazanmış 'Yahşidir', 'Demek Olmaz', 'Yoktu', 'Ola Bilmez' gibi şiirlerinde klasik âşık şiir geleneklerine, bu şiirlerde ise özellikle felsefî, eğitici içeriği ile ayrılan üstadnameye, onun estetik tabiatı ve ifade imkanlarına müracaat ediyor.

Âşığın sanatının son aşamalarında da onun özgür zahmeti, yeni yeni gelişmekte olan kent ve kasabaların, sanayi şehirlerinin, buradaki namuslu insanların terennümü ön plana çekilmiş oluyor. 'Azerbaycan', 'Bakü'de 'Bizim Mingçeçvir' gibi şiirlerinde yenilikçi âşık daha çok bağımsız ve hür bir Azerbaycan'ın mutlu geleceğini görmeye çalışmıştır.

Klasik âşık destanlarının, bu sırada 'Köroğlu', 'Abbas ve Gülnaz', 'Hecer ve Perizad', 'Valeh ve Zernigar', 'Şah İsmail', 'Tahir ve Zühre' gibi destanların en

güzel icracılarından olan Âşık Şemşir, aynı zamanda kendisi de üç destan meydana getirmiştir.⁵ Bu destanlarda biz hiç şüphesiz, dramaturg âşığın şiir yeteneği ve doğaçlama maharetini açıkça görebiliriz.

Âşık Şemşir, kendi uzun süreli yaşamı boyunca kendi yaratıcılık faaliyetini benzersiz âşık ezgileri, âşık melodileri ve türküleri veya çok sayılı poetik formlar ve destanlar, aynı zamanda spesifik âşık icracılık sanatı hesabına daima zenginleştirmeye çalışmıştır. Bununla bile gösterdiğimiz alanların her birinde Âşık Şemşir (bunu onun kendi yaratıcılığı ve yeteneğinin şahidi olanlar da kanıtlamaktadırlar) her zaman yenilikçi bir âşık gibi çıkış etmiş, bu sanatın, böylece de onun icracılık tenkitlerinin sınırlarının daima genişletilmesinde büyük katkılarda bulunmuştur. Yüksek sanatsal-estetik zevki, halk yaratıcılığı sahasındaki ansiklopedik bilgileri, profesyonelliği sayesinde Âşık Şemşir âşık sanatını seven geniş kitlelerin ve folklor uzmanlarının ve kültürümüzün en tanınmış temsilcilerinin bile derin beğenisini kazanmıştır. Mesela, XX. asrın ünlü şairlerinden sayılan Samed Vurgun, Âşık Şemşir'i şahsen tanımış ve onun sanatı ile ilgilenmekle birlikte yaratıcılığına büyük değer vermiştir. Onun Âşık Şemşir'e hasredilmiş ve âşıklar ve halk arasında geniş şöhret bulmuş 'Beni' şiiri, aynı zamanda Âşık Şemşir'in de Samed Vurgun'a hasrettiği 'Seni'ni söylediklerimize örnek vermek mümkündür. İlgi çekicidir ki, âşıklar bu poetik ifadeleri adeta âşık ezgisi olan 'Kerem Şikestes'i üzerinde ve atışma şeklinde icra etmektedirler. Bu kabilden olan âşık atışmalarında büyük şairle, üstad âşığın arasındaki manevî bağlar ve yakınlıklar özellikle açığa çıkarılmaktadır.

Unutmamak gerekir ki, Samed Vurgun'un şahsi gayreti, büyük kaygısı ve yardımı sayesinde Âşık Şemşir'in poetik yaratıcılığı ve şahsiyeti halk arasında daha büyük popülerlik ve saygı kazanmış oldu. Azerbaycan'da günümüze kadar onun dört defa 'Şiirler' kitabı yayınlanmış, onun kendisine has yaratıcılığı uzman folklorcuların dikkatini çekmiş, hayatı ve sanatını yansıtan bir çok bilimsel makale ve özel bir eser de ışık yüzü görmüştür. Âşık Şemşir, zengin poetik yaratıcılığı, folklor sahasındaki ansiklopedik bilgilerine göre halk arasında büyük sevgi ve halk sanatçısı (Emektar incesenet hadimi) unvanına 1957 yılında layık görülmüştür.⁶

Âşık Şemşir uzun ve içerikli bir yaşam yaşamıştır. Şemşir, 10 Mart 1980 yılında 87 yaşında vefat etmiştir.

⁵ Âşığın zengin yaratıcılığının öğrenilmesinde şiirlerinin toplanmasında ve tertibinde büyük çaba gösteren oğlu Gember Bey Gurbanov şahsi sohbetimizde Şemşir'in 'Misir ve Senem', 'Cemal ve Garatel', 'Şemşir ve Senuber' gibi destanlarının bulunduğunu söylemiştir.

⁶ Âşık Şemşir, Ögüdler, s.4.

